

Сергій Адамович

*Доктор історичних наук, професор
кафедри теорії та історії держави
і права ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені В. Стефаника»*

У статті йдеться про участь Березівської сотні УПА в боях із Внутрішніми військами НКВД за с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. у січні 1945 р. Зокрема, докладно розглянуто успішну засідку сотні на підрозділ 256-го полку ВВ НКВД в присілку Рушір 15 січня 1945 р.

Ключові слова: «Космацька республіка», Березівська сотня, Мирослав Симчич.

Sergiy Adamovych

Berezivska Company Combats in 1945: Defending the “Kosmach Republic”

The article is dedicated to the UPA Berezivska Company combats for the village of Kosmach, Kosiv Raion, Ivano-Frankivsk Oblast, with NKVD Interior Troops in January 1945. Particularly, the successful ambush on the 256 Regiment’s unit in the hamlet of Rushir by the company on January, 15 1945 is examined in detail.

Key words: “Kosmach Republic”, Berezivska Company, Myroslav Symchych.

БОЇ БЕРЕЗІВСЬКОЇ СОТНІ В 1945 Р.: НА ЗАХИСТІ «КОСМАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»

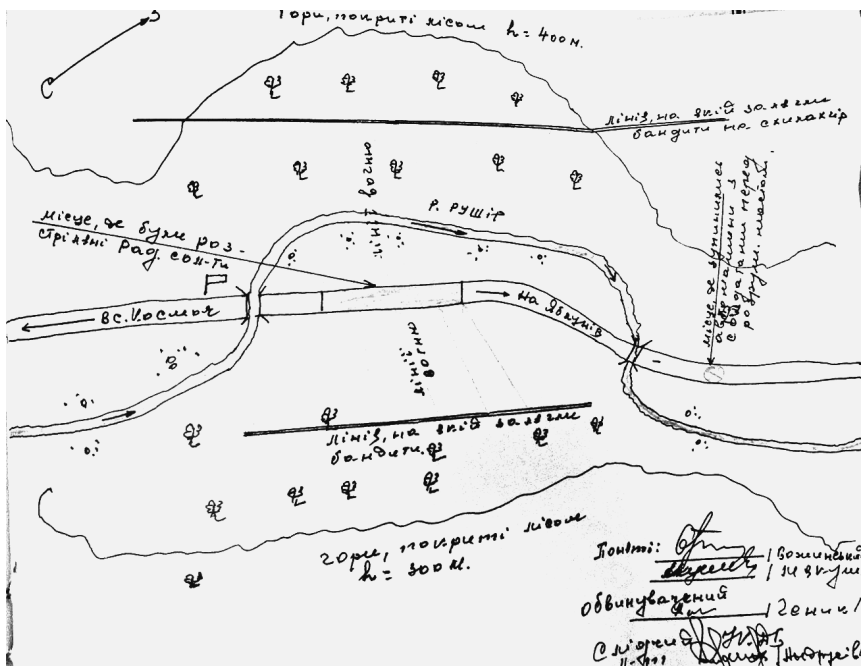
У радянській історичній літературі всіляко наголошувалося на тому, що вояки УПА боролися лише з просоветським цивільним населенням і боялися відкритих сутичок з регулярними військовими частинами. Це пропагандистське кліше спростовують історики періоду української незалежності І. Андрухів, М. Боровик, А. Боляновський, В. В'ятрович, М. Кугутяк, І. Патриляк та інші, які опублікували ґрунтовні об'єктивні дослідження з історії УПА.

Яскравим прикладом значних масштабів військових дій УПА проти каральних військових радянських загонів стали бойові дії упівців у районі с. Космач у січні-лютому 1945 р. Автор на основі досліджень учених та матеріалів кримінальних справ, які зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ в Івано-Франківській області проаналізував роль Березівської сотні у військових діях під с. Космач у 1945 р.

Зазначимо, що великі масштаби руху опору УПА регулярним радянським військовим частинам засвідчує обсяг залучених підрозділів. Так, загалом постійно проти УПА наприкінці 1944 р. боролися щонайменше 70 тис. осіб, для збільшення мобільності яких було виділено 200 вантажних автомобілів¹. Натомість становище радянської влади в цей час у гірських селах яскраво розкриває доповідна записка Яблунівського райкому КПУ(б)У «Про політичні настрої населення в листопаді 1944 р.», у якій, зокрема, значилося, що «ми не в стані своїми діями розгромити бандитські групи, не в стані, а тому наш район потребує серйозної військової допомоги»². Яскравою ілюстрацією доповідної стала суспільно-політична ситуація в с. Космач, з якого ще у вересні 1944 р. сотня куреня 'Скуби' вигнала військовий гарнізон Внутрішніх військ НКВД і до 13 лютого 1945 р. селище залишалося неприступною повстанською столицею³.

¹ Патриляк І. К., Боровик М. А. *Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду* / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. — С. 422.

² *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали* / Відповідальний редактор М. Кугутяк. — Т. 2. — Книга 1 (1939—1945). — Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. — 462 с.

Карта-схема бою в присілку Рушірі. За матеріалами кримінальної справи.

Уже в січні 1945 р. упівці зіштовхнулися в протистоянні з каральними загонами в Космачі (гарнізон військ у селі складав 500 осіб). Стан відділів Коломийського і Станіславівського відтинків, що брали участь у боях, мав 1000 — 1200 людей.

Як пише «Літопис УПА», «по кількогодінному бою, не маючи змоги вийти з залізного кільця наших куренів... більшовики... ще останками сил відбивались від повстанських сил». На підтримку червоним було направлено навіть літаки зі Станіславава, але найяскравішим епізодом битви став розгром сотнею 'Мороза' допомоги більшовикам у присілку Рушір⁴.

³ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939—1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. — С. 189.

⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Чорний ліс. Том 4. Книга 2. — Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1989. — С. 78.

Про діяльність Березівської сотні⁵ в 1945 р. ми багато дізнаємося з матеріалів кримінальної справи повстанця Миколи Петровича Геника, 1923 р. н., уродженця с. Березів-Середній Яблунівського р-ну, який воював бунчужним під псевдо 'Змій'⁶. Так, у грудні 1944 р. відбувся бій сотні поблизу Дзембороні у Жаб'євському районі, в результаті якого було вбито 10 радянських прикордонників. Сотнею керував 'Мороз', але значну роль у військових успіхах відгравав 'Кривоніс' (Мирослав Симчич⁷).

Підмога енкаведистам, найімовірніше, мала прибути зі сторони Яблунова, і повстанці в присілку Рушіїр 15 січня 1945 р. влаштували проти них засідку біля зруйнованого моста через р. Лючу. Як згадує М. Симчич у «Братах грому», «засідку влаштували кілометрів тричотири за Рушором в напрямку Космача. Двісті п'ятнадцять стрільців треба було замаскувати так, щоб ворог не виявив жодного й навіть не запідозрив нічого. Місцина відповідна знайшлася. Гори там брали дорогу в підкову»⁸. Повстанці розташувались на схилах над дорогою, замаскувались у снігу. Сотня мала на озброєнні 22 легких кулемети, полковий міномет, «бронейіку», понад 20 автоматів, десь 15 напівавтоматичних рушниць, карабіни й гранати.

Незабаром до річки під'їхало 12 вантажних автомашин та легковик. Вони змушені були зупинитися, і звідти висадилися червоноармійці. «Хвацько закидали за плече новенькі автомати, гелготіли собі весело, підбадьорували один одного штурханами. Близької смерті ніхто не відчував. Їхні вгодовані обличчя гармоніювали з червоними погонами й петлицями і різко вирізнялися на тлі засніжених карпатських схилів», — згадує М. Симчич⁹.

Повстанці пропустили безборонно вперед російську розвідку, а потім дружно відкрили вогонь по військових. Микола Геник під

⁵ *Військовий підрозділ УПА, сформований 1944 р. переважно з уродженців сіл Вишній Березів, Нижній Березів, Середній Березів та Баня-Березів, тепер Косівського району Івано-Франківської області.*

⁶ *Галузевий державний архів СБУ (Івано-Франківська область). — Ф 5. — Спр. 507. — Т. 1. — 312 арк.*

⁷ *Мирослав Васильович Симчич-‘Кривоніс’ — народився 5 січня 1923 р. у Вишньому Березові, закінчив архітектурний технікум у Коломиї, пройшов військову підготовку спочатку в загонах Української національної самооборони, а згодом у старшинській школі «Чорні чорти», 32,5 роки провів в ув'язненні.*

⁸ *Андрусак М. Брати грому / М. Андрусак. — Коломия: Вік, 2001. — С. 188.*

⁹ *Там само. — С. 189.*

час допитів розповів про бій наступне: «Ми розстрілювали радянських солдат, які внаслідок нашої засідки опинилися в безпорадному стані, протягом приблизно півгодини, або цілої години... дільниця дороги була густо застелена трупами побитих нами радянських солдат»¹⁰.

Згідно з даними М. Симчича, в бою загинуло 370 більшовиків, 50 замерзло і 50 померло від поранень, а також був вбитий командир полку підполковник Микола Дергачов¹¹ (згідно з версією упівця, М. Дергачов командував дивізією та мав звання генерал-майор, а був понижений у званні пізніше, щоб применшити і приховати масштаби втрат у тій операції). М. Генік під час допитів у Міністерстві державної безпеки називав цифру — 150 вбитих радянських солдатів, а згідно з офіційними радянськими даними загинуло 12 солдатів, у тому числі командир конвойного полку № 256 військ НКВД М. Дергачов і його заступник, капітан В. Шишкін, поранено було 22 військовослужбовці та виведено з ладу 3 автомашини. Повстанці ж в бою безповоротно втратили лише трьох бійців¹².

З кримінальної справи М. Геніка ми також дізнаємося, що в січні 1945 р. відбулися бої в районі с. Брустури (назва с. Шепіт до 1940 р.), коли сотні 'Мороза', 'Палія', 'Спартана' оточили з усіх боків село і розпочали наступ на червоних. У січні 1945 р. відбувся бій сотні 'Мороза' з червоними в с. Шепіт. Протистояння тривало до вечора, аж тоді совіти порвали оточення і відступили до Жаб'є (сьогодні — смт. Верховина). У матеріалах кримінальної справи М. Геніка є згадка про опівнічний бій наприкінці травня 1945 р. в с. Березів Верхній. Упівці організували засідку на крутому повороті біля р. Лунга на дорозі Яблунів — Березів Верхній. Але проти 20 повстанців виступило 100 червоноармійців, які змусили українських вояків відійти.

У вересні 1945 р. упівці організували напад на Жаб'є. Підрозділи УПА одночасно атакували райвідділ НКВД, в'язницю і прикордонну заставу Ця військова акція «мала на меті не тільки нане-

¹⁰ *Галузевий державний архів СБУ (Івано-Франківська область). — Ф. 5. — Спр. 507. — Т. 2. — Арк. 140, 153, 263—264.*

¹¹ *Згідно з російськими даними, Олексій Тимофійович Дергачов.*

¹² *Галузевий державний архів СБУ (Івано-Франківська область). — Ф. 5. — Спр. 507. — Т. 2. — Арк. 108.*

сти ворогу матеріальні і людські втрати, а й мала пропагандивну ціль — показати місцевому населенню і органам радянської влади те, що бандерівці не думають складати зброї». Відзначимо, що військова операція була підготовлена завдяки розвідданим і була добре спланована (розпочалася одночасно в трьох місцях за сигналом ракети)¹³.

З часом радянській карально-репресивній системі вдалося знищити чи поневолити до в'язниць бійців «Космацької республіки», однак їх військовий спротив став яскравою сторінкою української військової історії та наблизив досягнення Україною незалежності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному вивченні збройного спротиву УПА в 40—50-х рр. ХХ ст. військово-каральним органам СРСР, який заклав історичні фундаменти формування сучасних Збройних сил України.

¹³ Там само. — Ф. 5. — Спр. 507. — Т. 2. — Арк. 160—162.